

TÜRK ÖRF ve ADETLERINE GÖRE SOSYAL YARDIM KURUMLARI

Eski Türk Topluluklarında mahalli şartlara ve örf, adete göre yardım kurumları doğmuştur. Genellikle kendi muhitlerinin idari hükümlerine bağlı kalan Türkler, günlük hayat yönetimlerini ister istemez yaşadıkları hayatın sosyal kaidelerine uydurmak zorunda kalmışlardır. Çok basit hayat şartları altında bu idari kaideler ilk zamanlarda yalnız örf ve gelenek kaidelerinden ibaret kalmıştır. Her ne kadar bunlar ilk zamanlarda basit olmuşlarsa da zamanla bütün bir cemiyetin yerine getirmeye mecbur kaldığı hukuki hükümlere dayanan bir takım kurumlar meydana gelmiştir. İlk çağ hayatının bütün safhalarını ve yetkilerini karakterize eden bu tür müesseseler şüphesiz bunlara sahip olan en eski Türk kavimlerinin hayat tarzım ve sosyal hayat ilişkilerini tespit edecek en önemli kıymete sahiptirler. Medeni düzeyi aşağı derecede bulunan Türk Kavimlerinin hayatını düzenlemesinde yegane amil örf ve geleneğe dayanan bu kurumlar olduğundan bunlarla bugünkü Türk Örf hukukundaki normların kıymeti de bir kat daha artmış olmaktadır.

Yaşam tarzı yüksek bugünkü Türk topluluklarının tarihi ve sosyal gelişmesinde bu eski örf müesseselerinin derin kök saldıkları göz önüne alınırsa bu kıymet, araştırmacılar için çok daha büyük bir önem taşımaktadır. Nitekim bugünkü cemiyet hayatımızın birçok unsurlarını eski hayat tarzı unsurlarla mukayese edersek eski Türk sosyal hayat unsurlarının çok sonraki sosyal hayatın kuruluşu üzerinde o nispette etken olduğuna şahit olabiliriz.

Nitekim devir ve zaman farkları her alanda olduğu gibi, cemiyet gelişmesinde ve onun düzenleyicisi durumunda bulunan örf hukuk normları karakterinde de bariz bir şekilde devam edegelmiştir. Bu yüzden bugünkü aile ile eski ve ilkel kavimlerdeki aile ilişkilerinde ortak bir çok noktalar bulunmakla beraber birbirinden uzak bu iki çağın hukuk normları arasında tabiiyle bariz farklar mevcuttur. Buna bir örnek olmak üzere Türk örf hukukunun kurduğu evlatlık müessesesi ile aynı örf'e göre kurulmuş sosyal yardım müesseselerini gösterebiliriz.

Zamanında sırf göçebe hayat tarzı icabı olarak geliştirdiği zannedilen insan severlik ve yardımlaşma kurumunun uzun zaman yalnız göçebe hayata has bir kurum olarak kabul edildiği halde bugünkü Türk ülkelerinin hepsinde uygarlık dü-

Dr. Uygur TAZEBAY

Ahmet Yesevi Ü. Mütevelli Heyet Üyesi

zey dereceleri gözönüne alınmadan aynı müessesenin ortak Türk örfü kaidelerine dayanarak faaliyetine devam ettiğini görmekteyiz. Hatta Sibiryaya topraklarında yaşayan Türk topluluklarında insan severlik ve onun düzenleyicisi bulunan örf hükümleri bütün kuvveti ile hükmünü sürdürmektedir. Bunun esas prensibini ve temelini misafirperverlik meydana getirmektedir. Bu topluluklarda misafir kabul edilen her fert, ailenin ve cemiyetin bütün nimetlerinden o cemiyetin veyahut ailenin hakiki bireyi gibi faydalanmaktadır. Yakut ve Kırgızlar' da ve hatta diğer Orta Asya Türklerinde, misafirperverlik ve misafiri maddeten ve manen korumak tamamıyla örf hukuku kanunlarıyla saptanmış bir müessese özelliğindedir. Topluma özel ve uygulaması zorunlu birçok hükümleri içermektedir. Buna uymayanlar yine örfçe tespit edilen cezalara çarptırılmaktan kendilerini kurtaramazlar.

İlginçtir ki bu cezalar içerisinde bireyin kendi soyundan uzaklaştırılması veya cemiyetten tamamen çıkartılıp, atılması gibi hükümler vardır. Çünkü Kırgızlara göre misafirin iyi karşılanması ataları bulunan ALAÇ'tan kalma bir yadigar ve bir hükümdür. Bu rivayet Kırgız Türkleri arasında çok rağbet görmüş ve yayılmıştır.

Bundan ötürü Türk Kabileleri hayatında örf hukukunun temas ve tespit etmediği hiçbir nokta hemen hemen yoktur.

Basit bir aile veya toplum bireyinden başlayarak bütün topluma veyahut kabile ve kavim yarar ve düzenine şamil birçok durum ve ilişkiler saptamaya çalışılmıştır. Başta aile hukuku olmak üzere bütün sosyal durum ve hareket çeşitli örf kurumları tarafından destek görmüştür.

Çeşitli dinlere mensup olmalarına karşı gösterdikleri benzerlik eskiden beri Türkler arasındaki hukuk bağlarının esas yapılarını zannedildiği kadar değiştirmeye muvaffak olamamıştır. Şu kadarki coğrafi mesafelerin büyük farklılıklarına karşı Orta Asya'nın herhangi bir Türk Kavminde yahut Sibiryaya'nın en ücra köşesinde yaşayan Yakut Türklerinde bile gözlediğimiz bazı örf, kaide ve an'ailelerine aşağı yukarı aynen Anadolu ve Azerbaycan Türklerinde de rastlamaktayız.

Türk sosyal hayatı ile uğraşanlar genellikle Türk örf hukukunu bilmeden herhangi bir eski devre ait olayı doğrudan doğruya yabancı ve

Türk'e uygun olmayan kavimler arasında aramaktadırlar. Halbuki coğrafi saha farkları kadar zaman ve devir farkı da Türk sosyal hayatının yapısını, Türklerin türlü sahalarla ayrılmasına yahut diğer bir yığın sebeplere rağmen esastan sarsmaya muvaffak olamamıştır.

Örneğin, Yakut Türklerinde, yoksulluğa düşen herhangi bir aile sahibine hayvan sağlamakla gösterilen yardım şekli ve tarzı aşağı yukarı bugün kü Azerbaycan Türklerinde DAMIZLIK, yani damızlık hayvana muhtaç birisine verilmek üzere bedelsiz hayvan verilmesi şeklinde mevcuttur. Yine Yakutlar da büyük bir rağbet görmüş olan evlatlık müessesesi tarzına bazı değişikliklerle Anadolu'da da rastlanmaktadır.

Halbuki Yakutlar; Şaman, Azeri ve Anadolu Türkleri ise İSLAM Dinine mensupturlar. Demek oluyor ki din farkı dahi çeşitli Türk Kavimlerindeki örf müesseselerinin anlaşmalarına engel olamamıştır. O halde aradaki farkı ancak medeni etki ve seviye farklarında aramamız lazımdır.

Genellikle Türk Örf Hukukunun meydana getirdiği çeşitli meselelerin bariz karakterini insani oluşları teşkil etmektedir.

Herhangi bir örf müessesesi bütün açıklığı ile incelenecek olursa bu özellik hemen kendisini göstermekte gecikmez. Bu müessese ister bir aileye, ister bir soya ve isterse akrabalıkla yakınlıkla bağlı olmayan sıradan bir cemiyet hukukuna temas etmiş olsun bu insani his bunlarda asla kaybolmamıştır. Bu bakımdan Türk örf ve adet hukukunun meydana getirdiği birtakım müesseseler içerisinde insani duyguya en geniş yer vereni ve çeşitçe en zengin olanı sosyal yardımlaşma müessesesi olup çeşitli ve köklü geleneksel kaidelere dayanmaktadır.

Yakut Türklerinde bu müessesenin en çok geliştiği şekillerden biri, felaketzedelere ne şekilde olursa olsun mutlaka yardım etmektir. Bunların çeşitleri vardır.

Örneğin: Akrabalardan birisi, herhangi bir şekilde felakete uğradığında o aileden olanlar onu bu durumdan kurtarmak zorundadırlar. Aynı sorumluluk komşulara da düşmektedir. Demek oluyor ki akrabanın veya komşunun felakete uğraması bir taraftan akrabanın bir taraftan da komşuların bir çeşit ortak felaketi gibi sayılmaktadır. Yardım şu şekilde olmaktadır. Felakete uğramış

olan kişi veya aile ilk önce akrabalarını ve yakın komşularını evine yemeğe davet ederek toplantı yapar. Davetliler, bu davetin gayesini önceden bildiklerinden davete hazırlıklı giderler. Ziyareti müteakip, felakete uğrayan kişi veya aile reisi, konuyu açarak derdini döker ve bulunanlardan yardım ister. Mecliste bulunanlar bu açıklama üzerine para yardımıyla bulunurlar. Parası olmayanlar ise, inek, koyun, eşya gibi muhtelif şeyler vereceklerini vaadedirler ve en kısa zamanda bu vadelerini yerine getirirler. Kırgız Türklerinin örf ve adet hukukunda aynı konuda meydana getirilen hukuki hükümler daha da kapsamlıdır. Kırgızlarda bu tür örfeye dayanan karşılıklı yardımlaşma 3 olay dolayısıyla yapılmaktadır.

1) Büyük bir borç altına girip de bu borcu ödemekten aciz kalmak,

2) Herhangi bir şekilde iflas etmiş olmak,

3) Kan bedeli ödemekle mükellef olmak.

Ayrıca düşman tarafından meydana gelen istila ve yağmadan doğan bütün felaket konularında Kırgızlar, yardımda büyük bir dayanışma göstermektedirler. Herhangi bir Kırgız Bölge halkı böyle bir durum karşısında serbestçe bütün soydaşlarının hatta kabilesinin yardımlarına güvenebilir. Ayırım yapılmadan her Kırgız vatandaşı bu konuda yardımda bulunmaya mecburdur. Bu yardımdan kaçanlar ya bağlı oldukları topluluktan atılır, veyahut ağır maddi cezalara çarptırılırlar. Bir Kırgız için kendi soyundan, çevresinden ve cemiyetinden uzaklaştırılması demek bütün hak ve hukuktan mahrum edilmesi demektir.

Azerilerde de düğünlerde yardımlaşma adeti vardır. Düğüne davetli bulunanlar ortada dans eden kimseye sosyal durumuyla orantılı bir miktar para verir. Buna ŞABAŞ denir. Toplanan bu para tamamen düğün sahibine verilir.

Anadolu'da geleneksel hukuka göre kurulmuş yardımlaşma müessesesinin en yaygın uygulama çeşidine İMECE adıyla ifade edilen esasta rastlıyoruz.

Yakutlar'da aynı şekildeki müessesenin varlığı araştırmacılar tarafından Ruslara maledilmektedir ki bu yanlıştır.

İlk çağlarda herhangi bir sebeple tarlanın, bahçenin işletilmesinden veya mahsulün toplanmasından aciz kalındığı zamanlarda komşulardan

veya köy halkının belli bir kesiminden meydana gelen topluluğun ücretsiz ve karşılıksız çalışması ile iş tamamlanılmakta idi. Buraya vakıf arazileri de dahil edilmiştir.

Sibirya Türklerinde ve Moğollarda herhangi bir olasılığa karşı cemiyetlere ait tarlalardaki otları bütün köy halkı biçmekle sorumludur. Bu şekilde kolektif çalışma ile toplanıp cemiyetlere teslim edilen ot veya mahsul alındığı miktarda geri verilmek şartıyla köylülere verilir. Aynı yardımlaşma şekline Yakut Türklerinde de rastlanmaktadır. Bunlarda yardıma muhtaç köylüye yardımdan kaçanlar, örf cezalarına çarptırılırlar.

Anadolu da köy hayatı sürenler arasında İMECE; adeta sosyal yardımlaşma müessesesi halini almıştır.

Bölgesine göre İMECE, ÖMECE, ÖME, EMECE ve MEC şeklinde telaffuz şeklini alan bu sosyal yardımlaşma müessesesinin esas ve tek amacı Yakut, Kırgız, Kazan ve diğer Türk boylarında olduğu gibi bitirilmesi acil olan ve fakat sahibi tarafından başarılabilen tarla ve ev işlerinde komşuların ve akrabaların ve bazen de tüm köy halkının veya bir kısmının kolektif bir şekilde ücretsiz olarak yardımda bulunmasıdır. Bu yardım her zaman bedenen olmaktadır. Para veya mal, mahsul şeklinde yardımlaşma şekli yasaktır. Yani işten kaçılıp para, mal yardımı yapılamaz. Ancak iş yapıp bittikten sonra iş sahibi tarafından yardımda bulunanlara ziyafet verilir. Bu ziyafet bir tür köy bayramı şeklinde olur.

İMECE yolu ile yapılan bu yardımlaşma bir günden fazla olmaz.

Taşkent Türklerinde ise yardımlaşmaya HAŞAR adı verilmektedir. Bu yardımlaşmaya katılanlara iş sahibince yemek verilir. Bu tür yardımlaşma Kazan Türklerinde de vardır.

Sibirya Buryaflarında İMECE yalnız tarla ve bahçe işleriyle sınırlı kalmamaktadır. Ev, ahır, ağıl yaptıran kimselere komşuları ve akrabaları yardım etmek zorundadırlar.

Asıl Orta Asya Türk Kavimleri geleneksel hukukunda özellikle gözetilen karşılıklı yardım müessesesi avcılık hayatı yaşayan kavimlerde göze çarpmaktadır. Yaşantıları tamamen avcılığa bağlı kavimlerde av, hem mukaddes, hem de bir yaşayış tarzı sayılır. Geleneksel hukuk bu iki noktadan da avı belli kaidelerle korumak mecbu-

riyetinde kalmıştır. Bazı avcı Türk kavimlerinin düşüncelerine göre cins hayvanlar insan seslerini işittikleri gibi bu sesleri ve ifadeleri de anlamaktadırlar. Bu yüzden avcılar arsında özel bir Lisan dahi vardır. Ancak bu dil, yasak dilden sayılır

Altay Türkleri bu özel avcı lisanına büyük önem vermektedirler.

Soyot, Yakut ve bazı Altay Türk Kavimlerinin Örf hükümlerine göre avlanan bir kimseye, yahut avlanan hayvanı gören birisi bu anda 'UCA' veya 'YUCA' diye bağırırsa bu kelimeyi telaffuz eden kimseyi, avladığı ganimete, eşit pay ile iştirak ettirmeye mecburdur İşte; avın hiçbir zahmetine katlanmadan ve avla hiçbir ilgisi olmadan ganimete asıl sahibi ile birlikte eşit hisse ile katılmaya 'UCA' adı verilmektedir.

SONUÇ:

Fakirliğin asli sebebi hayat mücadelesinde yalnız kalmak ve bu mücadelede mağlup duruma düşmektir. Yukarıda farklı Türk boy, topluluk ve devletlerinde, tarihi zaman içinde ihtiyaçlara göre vücut bulan yardımlaşma örfü; şahsı, aileyi ve hatta boyu maruz kaldığı mağlubiyetten kurtaracak tedbirlerin temelinde yer alacak anlayışı ve sürdürülen yaşama tarzına uygun müesseseler tekliflerini ortaya koymuştur. "Fakir problemleri" karşısında bu gün yapılacak iş ise sözünü ettiğimiz örf hukukundaki anlayışı ve bu anlayışa bağlı olarak teklif edilen müesseseleri , zamanın ihtiyaçlarına ve sahip olunan imkanları dikkate alıp yorumlayarak çağdaş yardımlaşma müesseseleri kurmak ve işletmekten ibarettir. Böyle bir faaliyet, ecdadımızın ruhlarını şad edeceği gibi insanımızın hayat karşısında daha kuvvetli olmasını sağlayacak, hem de birlik ruhunun gelişip zenginleşmesini temin edecektir.